

S Z E M L E

B. LÖRINCZY ÉVA: A MAGYAR MÁSSALHANGZÓKAPCSOLÓDÁSOK RENDSZERE ÉS TÖRVÉNYSZERÚSÉGEI

Nyelvészeteti tanulmányok 19.

Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979. 492 oldal

Napjainkban nagyon sok az olyan nyelvtudományi munka, amely az előre kiagyalt elméletét igyekszik nyelvi tényekkel igazolni. Így azután a tudományos leírásban nem a nyelvi valóság belső összefüggésrendszere tárul föl, hanem egy, a valóságra ráerőszakolt rendszer lesz az eredmény. Pedig éppen fordítva kellene lennie: a (nyelvi) valóság tényeit leírva utólag tárulhat föl a bennük levő összefüggésrendszer, amennyiben ez egyáltalán megvan a vizsgált tényhalmazban. B. LÖRINCZY ÉVA tanulmánykötetében tudatosan választja ezt az utóbbi eljárást, amint könyve A témaválasztás története című fejezetéből is kitűnik. Választását az is segítette, hogy más irányú kutatási feladatai egy több mint 600 000 cédulát számláló lexikai anyag közelébe juttatták, s "az ebben rejlő [ilyen természetű eljárási] lehetőségek szinte akaratomtól függetlenül hívták fel magukra a figyelmet" (9. o.). Ez a lexikai anyag (mint ismeretes) az Új Magyar Tájszótár (= ÚMTSz.) köteteiben lát napvilágot. A szótár szerkesztői munkájának elsődleges feladata volt az egymásnak megfelelő köznyelvi és nyelvjárási szóalakok szembeállítás. A szembenállások — különböző okok miatt — kiváltképpen alkalmasnak mutatkoztak a köznyelvi és nyelvjárási szóalakokban levő mássalhangzókülönbségek feltárására. Az összegyűjtött hatalmas forrásanyag (harmincezernél több adatról vall a szerző) a történeti hangtan köréből ismert jelenségeket (is) mutatta, így a nyúlást, a hangátvetést, a mássalhangzótörklődést és a többi. Közülük a tudomány szempontjából való hasznosság elvét alkalmazva a mássalhangzótörklődésre esett a szerző választása: a jelenség további vizsgálata gazdagítani látszott a magyar hangtan e problémakörében ismereteinket.

Elvi-módszertani kérdések címen taglalja a könyv Bevezetésének 2. része az anyag feldolgozásáról a tudnivalókat. Mindenekelőtt a forrásanyag determináns jellegéről szól, ugyanis az ÚMTSz. anyaga állít bizonyos korlátokat, mégis a megfigyelésre kiválasztott jelenségek tömeges előfordulása már eleve kizárja a véletlen egyezéseket, tehát a vizsgálat elvégezhető. (A mondott korlátok közül szembeötlő a magán-

hangzók jelölésének kérdése, l. 14. o.) — A forrásanyag időbeli széthúzotttsága a szinkrón vagy diakrón eljárású vizsgálat kérdését vetette föl. Jóllehet a forrásanyag a múlt század utolsó évtizedétől 1960-ig keltezett, mégis "a vizsgálatra kiszemelt hangtani jelenségek szempontjából egy tömbként viselkedik, tehát csakis szinkrón szemlélettel és ennek megfelelő módszerrel közelíthető meg" (15. o.). E mellett a munkahipotézis mellett a szerző nem veti el a diakrón szemlélet szükségességét, s valahányszor ez indokolt, rámutat az ilyen jellegű vonásokra a mássalhangzó-kapcsolatokban. — Helyeselhetően jár el a nyelvjárási szavakkal szembeállított köznyelvi címszavak megállapításában. A valódi tájszavakkal csak fiktív köznyelvek állíthatók szembe, ez a fikció azonban a nyelvjárási szótárírás, a szó- és hangtörténet és a többi figyelembevételével keletkezett. A szóalakok nyelvjárási minősítésében is — a változatok területi heterogenitása folytán — általánosabb, szélesebb körű értelmezés rejlik (17. o.). A vizsgálat egésze szintén általános, a magyar hangrendszer egészére vonatkozó a köznyelvi és nyelvjárási szóalakok vallomása folytán, vagyis nem elsősorban dialektológiai. Mindezek után így jelöli ki a szerző munkájának a célját: "[...] a magyar msh-kapcsolódások típusainak feltárására, alkotóelemeik természete és [...] helyzete szerinti elemzésére, gyakorisági (megterheltségi) viszonyaik lemérésére, s mindazon törvényszerűségek regisztrálására vállalkozom, amelyek az idevágó vizsgálatokból levonhatók" (19. o.).

A köznyelvi (= kny.) és nyelvjárási (= nyj.) szóalakok egybevetésekor szembetűnő jelenség, hogy e szóalakok ugyanazon pontján álló mássalhangzók száma eltérő, példán szemlélítve: kny. *bogdncs*/nyj. *bogdāncs*, kny. *csāmpās*/nyj. *csāmplās* é. í. t. Az effajta különbséget mutató szembenállások tipológiáját a Bevezetés harmadik része (Technikai eljárások az adatok közlésében címen) adja (20. o.). A vizsgálat alapegysége a szembenállás, pl. kny. *g*/nyj. *gd*, kny. *mp*/nyj. *mpl*. Legnagyobb egysége a szembenállás-kategória: az azonos számú és azonos rendben elhelyezkedő mássalhangzókból álló szembenállások összessége, pl. kny. *C*/nyj. *CC* (*C* = mássalhangzó). Ha a szembenállást alkotó mássalhangzók minőségi jegyei, valamint egymáshoz viszonyított elhelyezkedésük azonos, szembenállás-csoport fogja össze a vizsgálati alapegységeket, pl. kny. *C*₁/nyj. *C*₁*C*₂ (azaz a nyj. oldalon levő kételemű mássalhangzó-kapcsolat első eleme azonos a kny. szóalakban az adott helyen megtalálható egyetlen mássalhangzóval). Indokoltan különböztet meg a szerző szembenállás-alcsoportokat, ugyanis például a kny. *C*₁/nyj. *C*₂*C*₃ csoportokban a kny. *k*/nyj. *gr* szembenállás esetében a *k* és *g* mássalhangzók képzésmód szerinti rokonsága valóban nem hagyható figyelmen kívül, míg egy *cs*/*mp* szembenállás esetében nincs rokonság a mássalhangzók

között. Előbbit tehát egy kny. $C_1/nyj.$ C_2C_3 (* kny. $C_1/nyj.$ C_1C_2) alcsoportba, utóbbit egy kny. $C_1/nyj.$ C_2C_3 (* $\emptyset$)

alcsoportba sorolhatja (a zárójelben jelezve a szembenállás-csoportot). A szembenállásokat alkotó mássalhangzók fajtái szerint típusokat és altípusokat állapít meg a szerző; egy típusba vonja például azokat a szembenállásokat, amelyekben belül a kny. szóalak kérdéses helyén zárhang áll, orrhang áll é. í. t. (A mássalhangzókra vonatkozó terminológiában a MMNyR. hangtani fejezetére támaszkodik.) — Egyéb eljárásai és terminusain kívül szól a szerző a szembenállások hangtesten belüli helyéről (ami szókezdő, szóbelseji és szóvégi lehet) és az adatok földrajzi vonatkozásairól.

A következő fejezet betűrendben sorolja fel azt a 804 szembenállást, amelyekre a tanulmány épül (30-42. o.), majd a bemutatott képletekbe foglalva a szembenállások kategóriáit, csoportjait és alcsoportjait sorolja föl a 43. oldalon kezdődő fejezet. Ezek után következik A szembenállások típusai és altípusai című része, amelyik tulajdonképpen a tanulmánykötet érdemi része (47-444. o.).

Először a nyj. szóalakban több mássalhangzót mutató szembenállások, tehát a kny. $X/nyj.$ $X+1$ -félék kerültek feldolgozásra az 1-158. pontokban. A forrásanyagból ide 637 szembenállás volt sorolható, de mivel némely morfémán több szembenállás is megjelenik, végeredményben 659 tő-, 3 képző- és 3 ragmorfémán vizsgáltatott a jelenség. A legtöbb effajta szembenállás köznyelvi oldalán egy mássalhangzó van, a nyelvjárási oldalon pedig kettő (képlete ennek a kategóriának: kny. $C/nyj.$ CC); összevetésként: a kny. $CCC/nyj.$ $CCCC$ kategóriában mindössze négy tömorféma volt elemezhető. Maga a többlet-mássalhangzó leggyakrabban zárhang (198 esetben), majd réshang (169), illetőleg orrhang (129). A hangfajtákon belül az n vezet (104), de alig marad el a j , az r , a t , az l száma. — Az ide tartozó szembenállásokra a szóbelseji előfordulás jellemző, hangkörnyezetükre az azonosság. Dialektológiai szempontból nem tehető velük kapcsolatos általános megfigyelés. Az egyes típusok és altípusok leírása számos tanulság levonására késztette a tanulmányíró. Így például kitűnt, hogy a hangutánzó-hangulatfestő szavak körében a kny. zárhanggal szemben gyakori a nyj. szavak megfelelő pontján a pr , tr , br , dr , kr ($bűfűg/brűfűg$, $kitűssűg/kitrűssűg$ stb.) mássalhangzó-kapcsolat (2. pont, 47-8. o.). Jellemzőnek látszik a bilabiális zárhangnak és laterálisnak a kapcsolata is az illetén szavak nyelvjárási változataiban ($blűggy$, $plűttyogató$) (4. pont, 50. o.). Ugyancsak a hangutánzás-hangulatfestés hatóerőit mutatkoznak meg a köznyelvi szóalak zárhangjával szembenálló orrhang+zárhang kapcsolatokban is: $bűg/bűng$, $zűg/zűng$ (27. pont, 67-8. o.). — Tanulságos a kny. orrhang/nyj. orrhang+zárhang szembenállások ($csalán/csalánt$ -, $taldn/taldnt$ -félék) szóvégi helyzetű előfordulásainak elem-

zése. Ugyanis ezt szűri le a szerző a többlet-mássalhangzóként megjelenő inetimologikus zárhangok megjelenéséből: "[...] szinte kínálják a feltevést, hogy [...] e főnevek, illetőleg határozószók végén valamiféle nyomatékossító funkciót tulajdonítsunk" (6. pont, 53. o.). Feltevését további vizsgálatok igazolhatják.

A kny. C/nyj. CC szembenállás-kategória egésze szempontjából fontosnak mondja a kutatás elvégzője azt a tényt, hogy míg a kny. C₁/nyj. C₁C₂ és a kny. C₁/nyj. C₂C₁ szembenállások tanulmányozása számos figyelemreméltó eredményt hozott, a kny. C₁/nyj. C₂C₃-félék (altípusaikat leszámítva)

a legkevésbé mutattak törvényszerűségeket. E negatív eredményből helyesen következtet: "[...] a magyar msh-rendszerre egyáltalában nem jellemzők az olyan szembenállások, amelyekben belül a kny. szóalak megfelelő pontján egy, a kny. szóalakban meglevőtől is, meg egymástól is teljes mértékben különböző msh-kból álló kételemű hangkapcsolat áll" (103. pont, 128. o.). Ez a megállapítás csak látszólag a tipológia következetes alkalmazásának az eredménye, valójában nyelvünk más-salhangzó-rendszerének olyan ismertetőjegye, amelyet az e tárgyba vágó további kutatásoknak számon kell tartaniuk. — Hasonlóképpen újszerű eredményt szült egyes torlódás-szembenállások vizsgálata. Így a kny. C₁C₂C₃/nyj. C₁C₄C₂C₃

szembenállás-csoport jöllehet egyetlen példája (kny. *stampfli* 'a hajó része' [vö. SzegSz. II, 420]/nyj. *stampfli*; 154. pont, 173. o.) azt mutatja, hogy a többlet-mássalhangzóként belépett zárhang mintegy ejtéskönnyítő szerepű, akárcsak a kny. *rf/nyj. rtf* (*parfüm/partfüm*) vagy kny. *mf/nyj. mpf* (*tromfot/trompfot*) formájú szembenállásokban (155. pont, 174. o.). Vagyis: a mássalhangzók képzésbeli különbségei befolyásolják egymásutániságuk lehetőségét. (A *stampfli* esetében azonban a *p* etimologikusnak tetszik, ezért ejtéskönnyítő szerepe nem egyértelmű, vö. ném. *stampfen*. Hasonló ket-tössséget mutat a *strimpfli* ~ *strimpfli* is, 1. TESz. III, 606.)

A kny. X/nyj. X+2 jellegű szembenállások mindössze 7 tömorfémán voltak vizsgálhatók a forrásanyag adataiból (159-167. pont), ennek ellenére föltárulkozott néhány olyan struktúrájú szembenállás, amilyen a magyar mássalhangzó-rend-szer kapcsolódási viszonyai közé jól beleilleszthető: *ø/nt, ø/st, dl/jndl, szt/jsztr* (167. pont, 185. o.).

A nyelvjárási szóalakban kevesebb mássalhangzót mutatók szembenállásai 954, illetőleg a fönt már említett okok miatt 965 tő-, 2 rag- és 2 képzőmorfémán voltak számbavehetők. Mindezekből több, mint 700 a kny. CC/nyj. C szembenállás-ka-tegóriába tartozott, 231 a kny. CCC/nyj. CC kategóriába, és csak 10 tömorféma a kny. CCCC/nyj. CCC kategóriába. Egyes szembenállások gyakorisága (8-20 előfordulást tart gyakori-nak a szerző) éppen a kny. CC/nyj. C kategóriában mutatkozik

meg, fgý: *jl/t*: 20, *sp/p*: 19, *st/t*: 16, *rl/l*: 16 stb. Ezekben a szembenállásokban a köznyelvi oldalon réshang+zárhang és orrhang+zárhang kapcsolat a gyakoribb. A nyelvjárási szóban hiányzó mássalhangzók zöme zárhang (318), majd a réshangok következnek (266), s nem csekély a hiányzó orrhangok száma sem (140). Egyes hangok gyakorisága az élmezőnyben ekképp alakul: *t*: 145, *l*: 136, *r*: 106, *n*: 103. A hangkapcsolat fő pozíciója a szóbelseji helyzet. Földrajzi tekintetben általánosnak minősülő megfigyelés ezúttal sem volt tehető (431. pont, 409 skk.). A kategóriákra vonatkozó általános megállapítások mellett az egyes szembenállás-csoportokra, -típusokra érdemes ismét figyelni. Példának okáért a kny. C_1C_2 /nyj. C_2 csoportban a kny. zárhang₁+zárhang₂ altípusban levő szembenállások között feltűnően sok

az olyan, amelyikben részleges hasonulás van, tehát:

lb|lb|/b, *dt|tt|/t*, *kb|gb|/b* ({}-ben van a hasonulásos mássalhangzó-kapcsolat). A zárhang₁+zárhang₂ nehezen artikulál-

ható kapcsolat helyébe egy zárhang lépett (197. pont, 215 skk.).

Ugyanígy jó okkal figyelmeztet a tanulmányíró, hogy egy másik altípusban a kny. zárhang+réshang/nyj. réshang-féle szembenállás és az előbb említett egyaránt azt mutatja, hogy — mivel mindkét altípusban morfémahatáron észlelhető jelenségről van szó — a "[...] szembenállások mögött bizonyos morfofonetikai, illetőleg morfofonológiai okokat kell keresnünk.

Lehet, hogy olyan, a két (összetételi v. töképző) elem összekapcsolódásával együtt járó nyomatékbeli vagy más szuprasegmentális sajátságokat, amelyek például

s o k a d a t o n v é g z e t t e s z k ö z f o n e t i k a i k í s é r l e t e k s e g í t s é g é v e l l e n n é n e k f e l t á r h a t ó k" (200. pont, 221. o.; tölem való kiemeléssel: B. L.). — Ugyancsak jól mutatja a szerző elfogulatlanságát saját módszere iránt az, amit az

lt/l értékelésénél mond: "[...] a *t* nélküli változatok potenciális értékét nehéz lemérni: forrásaim ugyanis nem adnak egyértelmű választ abban a tekintetben, hogy

e z e k m í l y e n n y e l v i m e z ő b e n f o r d u l n a k e l ő" (190. pont, 209. o.; tölem való kiemeléssel: B. L.). —

A kny. réshang+zárhang/nyj. zárhang szembenállás példái (74 tömorfémán) arról győzik meg az olvasót, hogy az a felfogás, miszerint a magyar kiejtés a szókezdő helyzetű mássalhangzó-torlódások megszüntetésére törekszik, főképpen az

sp/p-, *st/t-*, *sk/k*-féle szembenállások példáira támaszkodik (217. pont, 239. o.). Tanulságosak az *l*-kiesés, a (szótágzáró) *j*-kiesés és az — eléggé ismeretlen — *r*-kiesés példái is (passim, 217. pont, 239-40. o.), és többek között azok a megállapítások is, amelyek szerint a magyar mássalhangzó-rendszer igyekszik kiiktatni a két zárhangból álló kapcsolatokat

(362. pont, 354. o.). Finom megkülönböztetéseket tesz a mássalhangzó-kapcsolódások kutatója a könnyebb kiejtésre való

törekvés meg a pontatlan, henye artikuláció között (389. pont, 373. o.), s nem szükségtelenül. Nyilván az utóbbiak által eredményezett szembenállások nem hangtani arculatúak, ennél fogva az ilyenek között nem is tartandók számon.

A nyelvjárási szóalakban eggyel kevesebb mássalhangzót mutató (kny. $X/nyj.$ $X-1$) és az eggyel többet (kny. $X/nyj.$ $X+1$) mutató szembenállások összevetése több szempontból tanulságos. A vizsgálható morfémák száma (az előbbieknél 969, az utóbbiaknál 659) arról vall, hogy a mássalhangzó-torlódások megszüntetésének tendenciája a forrásanyag alapján jól megmutatkozott. Am az egyes kategóriák egybevetése arra is figyelmeztet, hogy mássalhangzó-rendszerünk mindemellett meglehetősen gyakran inetimologikus járulékhangok betoldásával létre is hoz kételemű kapcsolatokat, s jobbra a háromeleműektől próbál szabadulni (431. pont, 413. o.). Számon kell tartani a szerző kutatásainak azt az eredményét is, hogy a kny. $X/nyj.$ $X+1$ -félék szökezdő helyzetben 72-szer, a kny. $X/nyj.$ $X-1$ -félék 113-szor fordultak elő, viszont a legjellemzőbb ezekre a szöbelseji pozíció (389. ill. 671 az előfordulások száma). Ezek szintén arra mutatnak: a mássalhangzó-torlódásokat nyelvünk valóban leginkább a szökezdő helyzetben kerüli, illetve itt inkább csak valamely funkcionális okból tűri meg vagy teremti meg (pl. hangutánzás, hangulatfestés céljából, vö. 2., 4., 27., 356. pontokkal).

A nyelvjárási szóalakban két mássalhangzóval kevesebbet mutató szembenállások (kny. $X/nyj.$ $X-2$) mindössze 31 tömorfémán jelentkeztek a forrásanyagban. Ezek zöme a kny. CCC/nyj. C kategóriában van; csoportjai, típusai és altípusai alig engednek meg általános következtetéseket változatosságai miatt. A legérdekesebb a kny. $C_1C_2/nyj.$ $\emptyset$ altípus, amelyet

kny. pergő+zárhang/nyj. $\emptyset$ szembenállás alkot, vagyis *rt/∅*: *arét/azé*, *met/me*, *mindjárt/mindjá* stb. Ezek és a hasonlóak arra figyelmeztetnek, hogy "az *rt* kapcsolat hiányát [...] főként a közlés szempontjából kevésbé jelentős [...] elemeken tapasztaljuk." A jelenség további funkcionális szempontú megközelítését a szerző majdani mondatfonetikai és hangsúlyviszony-vizsgálatokban látja (433. pont, 418. o.). S valóban: önmagában, belső hangtani tendenciák ismeretében itt már alig léphetni tovább.

Az eggyel és kettővel kevesebb mássalhangzót mutató szembenállások túlnyomó többsége végeredményben a kny. $X/nyj.$ $X-1$ -félékre esik. Mind a nyelvjárási szóalakban több, mind az azokban kevesebb mássalhangzót tartalmazó szembenállásokban az orrhang+zárhang és a réshang+zárhang kapcsolódások vezetnek a gyakorisági listán. A vizsgálat egyik fontos eredménye: az *nt*, *nd*, *ng* stb. és az *nat*, *st*, *jd* stb. kapcsolódások nyelvünkbeli gyakoriságára, stabilitására ráirányította a figyelmet (468. pont, 443. o.). Számszerű eredmények

igazolják azt is, hogy nyelvünkben a szóbelseji helyzetű mássalhangzó-kapcsolatok a legnagyobb számúak. Miután pedig földrajzi kötődés lényegében egyik szembenállás-kategóriához, -csoporthoz sem volt kimutatható, a vizsgálat eredményei a magyar mássalhangzó-rendszer egészére interdialektálisan fogadhatók el.

A mű következő fejezete: A két-, három- és négyelemű mássalhangzó-kapcsolódások összefoglaló áttekintése. A fejezet nagymértékben megkönnyíti a feldolgozott szembenállások különféle jellemzőinek áttekintését (445-52. o.). Az ezután következő Morfémátár szintén növeli a tanulmány használhatóságát (453-68. o.). — Az Összefoglalás (469-78. o.) a kutatás tárgyi eredményeinek számbavétele után a munka módszertani tanulságairól is szól. Legvégül találja az olvasó az adatközlésben alkalmazott decimálszámok föloldását (tkp. a szókezdő, szóbelseji és szóvégi helyzetű szembenállások kódszámait ezek a 479-81. oldalakon). Bibliográfia, az alkalmazott rövidítések jegyzéke és angol nyelvű összefoglaló zárja a könyvet.

A kötet nyomdai kivitele alig hagy kívánnivalót maga után, néhány sajtóhibája nem értelemzavaró. (Úgy látszik, egyedül az altípusokat összegző képletekben szereplő indexszámok következtelen zárójeljezése került el a szerkesztés figyelmét.)

B. LŐRINCZY ÉVA könyvéről talán a jelen vázlatos ismertetés is bizonyítja, hogy a nyelvi valóság belső összefüggés-rendszerének olyan elemeit és törvényszerűségeit tárta föl, amelyeknek ismeretével — és azok gyakorlati alkalmazásával — gazdagodott a magyar nyelvészet.

Büky László

MARKÓ IMRE LEHEL: KISKANIZSAI SZÓTÁR

Akadémiai Kiadó, Bp., 1981. 280 lap

MARKÓ IMRE LEHEL neve régóta ismert, munkássága pedig régóta elismert nemcsak nyelvtudományi berkekben, hanem azon kívül (pl. a néprajzosok körében) is. Aligha tévedek azonban, ha azt mondom: nyelvészeti tevékenysége szélesebb körben mégis főképpen akkor vált ismertebbé, amikor a földrajzi nevek gyűjtésében, közzétételében országszerte, sőt határainkon túl is nagy figyelmet és elismerést keltő névgyűjtemény, a "Zala megye földrajzi nevei" című kiadvány megjelent, ugyanis ennek az úttörő jelentőségű kötetnek ő volt az egyik közzetevője. A későbbiekben a "Somogy megye földrajzi nevei" c. névgyűjteménynek és a "Zalaegerszeg utcanevei" című kiadványnak a szerzői között találjuk nevét, emellett azonban cikkeivel figyelemre méltó eredményeket

ért el a leíró és a történeti nyelvjárástan terén is (l. MNy. LXX, 289-91; Zalai Tükör 1975/II: 59-67), és már jóval korábban, a földrajzinév-gyűjtésbe való bekapcsolódása előtt összeállította a Kiskanizsai Szótár anyagát, amely végül 1981-ben látott napvilágot.

A szótár anyagát — amint a bevezetésből megtudhatjuk (5. l.) — az 1950-es évek elején, kb. négy esztendei munkával gyűjtötte össze Kiskanizsán, "az akkor teljesen falusi jellegű, mintegy nyolcezer lakosú paraszti településén Nagykanizsának", s a Magyar Nyelvőr 1958-ban meghirdetett nyelvjárási anyaggyűjtő versenyére szerkesztette meg szógyűjteményét. Pályamunkáját a bíráló bizottság nagy elismeréssel fogadta, és jutalomra tartotta érdemesnek. A pályázatokat értékelve SZÉPE GYÖRGY és VÉGH JÓZSEF pl. a következőket írta MARKÓ IMRE LEHEL munkájáról: "A több mint tízezer címszóból álló szótár Nagykanizsa külön életet élő Kiskanizsa nevű részének helyi köznyelvét és nyelvjárást, illetőleg ezek szókincsének jelentékeny részét mutatja be. Művének külön értéke, hogy gyűjtése kizárólag passzív (megfigyelő) módszerrel történt. ... Munkáját a filológus pontossága, körültekintése jellemzi. Címszavainak feldolgozása lexikográfiai szempontból is mintaszerű." (Nyr. 83:214).

A fenti értékelést figyelembe véve — véleményem szerint — csak sajnálni lehet, hogy a Kiskanizsai Szótár — különböző okok miatt — bizony elég soká jelent meg. Kétségtelenül örömdetes az, hogy a meghirdetésétől napjainkig immár mozgalommá vált és szép eredményeket felmutató Országos Néprajzi és Nyelvjárási Gyűjtőpályázat keretében viszonylag sokan foglalkoznak tájszógyűjtéssel (l. pl. MNy. LXXVI, 487-8), de szomorúan kell tudomásul vennünk, hogy a jelenlegi helyzetben általában nagyon nehéz még a valóban jó munkákat is kiadni. Ez a körülmény pedig — érthető okokból — még a legkitartóbb önkéntes munkatársaknak is kedvét szegheti. Mindez persze hasonló hatással lehet a nyelvjárási szókincsgyűjtést végző néprajzi szakemberekre és dialektológusokra egyaránt, hiszen — mint ismeretes — akár egy regionális szótár, akár egy tájszótár anyagának összegyűjtéséhez és megszerkesztéséhez nagyon sok időre, energiára van szükség. Sokan és sokszor hangoztatták már, hogy mennyire fontos és sürgős feladat a pusztulóban levő nyelvjárási értékek megmentése, a leletmentést szolgáló lehetőségek pedig ugyanakkor mintha elapadóban volnának, vagy legalábbis semmit sem javultak az előző évekhez viszonyítva. Egyéb értékei mellett ezért is öröm sokunk számára, hogy MARKÓ IMRE LEHEL szótára immár bekerült a magyar tudományos élet (elsősorban természetesen a nyelvtudomány és a néprajz) vérkeringésébe.

Nagyon érdekes és tanulságos a Kiskanizsai Szótár és a korábbi regionális szótárak anyagának, gyűjtési módszerének összevetése (6. l.), s csak egyetértéssel lehet fogadni MARKÓ IMRE LEHEL azon eljárását, amely szerint — az ő szavaival élve —: "Emlékezetből egyetlen szócikket sem szer-

keszthettem meg, mindent csak a feljegyzett anyagból vettem. Így néha akadnak kiáltó hézagok, de hitelemet még önmagam előtt sem akartam azzal rontani, hogy a szerkesztés közben az elmosódó emlékezet alapján soroljak be egy-egy szót. Inkább maradjon hiányos, de a valóságnak megfelelő" (6. l.). A szerzőt és munkáit ismerve, meg vagyok győződve arról, hogy a Kiskanizsai Szótár adatai hitelesek és pontosak.

MARKÓ IMRE LEHELnek nagy érdeme az is, hogy kellő időben ismerte föl, milyen nagy értéket jelenthet — elsősorban a nyelvtudomány számára — Kiskanizsa nyelvi kincsének a feljegyzése. A gyűjtés idején ugyanis "Kiskanizsa lakossága szinte kizárólag paraszti tömeg volt ... Elenyészően kevés volt az ipari munkások s még inkább az értelmiségiek száma. Mivel közigazgatásilag Nagykanizsához tartozik, hivatalok sincsenek a területén. Kiskanizsa népe tehát zárt közösséget alkotott. Ezt a zártságot védte, illetőleg fokozta az endogámia" (7. l.). Nem ismerem ugyan Kiskanizsa társadalmi-népességi viszonyait, mégis joggal hihetem, hogy a gyűjtés óta Kiskanizsán is — miként az egykori parasztság életében az országban mindenütt — olyan nagymértékű gazdasági és társadalmi változások mentek végbe, amelyek — ebben a formában és minőségben legalábbis — napjainkban már senkinek sem tennék lehetővé a kiskanizsai nyelvjárás értékeinek megmentését. MARKÓ IMRE LEHELnek az 1950-es évek elején még megvolt a lehetősége arra, hogy a kiskanizsai nyelvjárásról olyan "pillanatfölvételt" készítsen, amely viszonylag sok archaikus vonást mutat (egészen biztosan többet, mint a mostani állapotában).

Szótáráról — a szerzővel együtt — nekem is az a véleményem, hogy valóban "középhegyet foglal el a regionális teljes szótárak (CSÜRY BÁLINT, BÁLINT SÁNDOR) és a szorosan vett tájszótárak (IMRE SAMU) típusa között" (8. l.). Aki hosszabb idő óta foglalkozik tájszógyűjtéssel, annak bizonyára nagy fejtörést okoz az a döntés, hogy melyik úton járjon: teljességre törekvő regionális szótárat készítsen, vagy olyan jellegű tájszótárat, amilyent nemrég KISS JENŐ állított össze Mihályi község nyelvjárásából (Nytudért. 103. sz. Bp., 1979). Anélkül, hogy a két fő szótártípus gyűjtésének módszereiről és mai lehetőségeiről részletesebben szólnék, csupán azt említem meg, én akképpen próbáltam (és próbálom) e dilemmát feloldani, illetőleg elodázni, hogy az archaikusabb, a pusztulásnak jobban kitett témakörökben (pl. kendermunkák, az aratás, régi gyógy módok, szokások stb.) végeztem (és végzek) anyaggyűjtést.

Hogy a kiskanizsai nyelvjárás viszonylagos zártsága ellenére miért mutat fonetikailag meglehetősen tarka képet, azt a szerző a következő, igen meggyőző érveléssel magyarázza: "A rohamosan haladó művelődési viszonyok, a társadalmi átalakulás hagyományt rengető ereje a város tövében élő mégoly zárt és egységes paraszti életet sem hagyja érintetlenül. A most növekvő generáció már sokban módosult szokásaiban

és nyelvében is. S ebből a fiataikorú rétegből lassú ozmózis útján szivárog az idősebb nemzedék nyelvébe is a szókinszben és fonetikai képből történő változás. Így volt ez már húsz évvel ezelőtt is, amikor szójegyzékem anyagát összegyűjtöttem. Ez természetesen egy bizonyos tarkaságot okoz. De úgy vélem, hogy a nyelvjárás kutatójának ezt a történelem folyamán ritkán megfogott és megfogható pillanatot, nyelvészeti-leg szerencsésnek mondható állapotot, illetőleg folyamatot rögzítenie kell, még ha az impresszionizmus vádját kell is magára vennie" (8. l.).

A továbbiakban áttekintést kapunk arról a néhány — főleg néprajzi jellegű — közleményről is, amely Kiskanizsával kapcsolatban napvilágot látott (9. l.). A legtöbb, idevágó közlés — részben néprajzi, részben nyelvjárási tárgyú — magától MARKÓ IMRE LEHEL-től származik. Az, hogy korábban a kiskanizsai szőlőművelésről és a gyermekjátékokról külön dolgozatokat készített, a Kiskanizsai Szótár anyagában is jól érzékelhető. Az igazán remekbe sikerült sok leírás közül bármelyik témakörből könnyen választhatunk ki példát, mert ezeknek mindegyike mintaszerű (pl. a gyermekjátékok köréből az *apacsoszás*, *bínckezés*, *strikkés* stb.; a szőlőműveléssel kapcsolatban pl. a *guzsosprés*, *pince* leírása ilyen). Hasonlóképpen értékes a különböző szokások, jeles napok, hiedelmek feldolgozása (pl. *lakodalom*, *paszita*, *kardesony*, *lucakalendárium*, *Luca napja*, *lucaszék*, *vízset csindl* stb.). Ezek a kitűnő néprajzi leírások megerősítettek abban a korábban kialakult véleményemben, hogy egy regionális szótár (vagy akár egy tájszótár) anyagának összeállításához egyik jó módszernek látszik az, ha a népet különböző területei szerint (pl. aratás, szántás-vetés, népi táplálkozás stb.) végzünk szókinszgyűjtést.

Ugyancsak a bevezetésben (10-11. l.) hívja föl a figyelmet a szerző a kiskanizsai nyelvjárás néhány fonetikai sajátosságára, továbbá az egyes szócikkek fölépítésének elveit is itt fejti ki részletesen, a szótár használatához pedig a rövidítések jegyzékét is közli (12. l.). Mindezzel tulajdonképpen a tájszótárak gyakorlatában jól bevált módszert alkalmazza. A szócikkek fölépítésével kapcsolatban két dolgot mégis említésre érdemesnek tartok. Az egyik az, hogy a jelentésmegadások egytől egyig pontosak, találóak, tömörek; a szerző lényeglátásáról, jó lexikográfiai érzékről vallanak. A másik megjegyzésem az, hogy kevésnek találom azoknak az észrevételeknek, minősítéseknek a számát, amelyek az egyes tájszavak, kifejezések társadalmi elterjedtségére utalnak (mint pl. az *alma* címszónál az *óma* melletti *alma* változat, terjedésére vonatkozó "újabb" megjelölés). Az olvasó ugyanis joggal lehet kíváncsi arra, hogy mennyire van visszaszorulóban, esetleg már kipusztulóban pl. *csepőte* 'bozót', *gantárfá* 'a borospincében' a hordók alá helyezett gerenda', *ginyol* 'cibál, nyiszál vmit', *nyámándi* 'gyenge, gyámoltalan' stb., vagy pl. a *görözd* ~ *girizd* 'gerezd', a *hőcsli* ~ *hőcsli* 'csipkebogó', *helött* ~ *helött* 'helyett' alakváltozatok kö-

zül melyik használatos gyakrabban. Az egyes tájszavak elterjedtségére, használatára utaló minősítések nyilvánvalóan nagyban megkönnyítenék annak a kutatónak a dolgát, aki esetleg ötven év múlva Kiskánizsa tájszóanyagát ebből a szempontból akarná megvizsgálni, ha ugyan lesz erre valaha is vállalkozó. (A tájszavak változásának ilyenféle vizsgálatára l. KISS JENŐ összefoglalását: MNyTK. 159. sz. 18-22.)

Bár a szerző szerint a passzív gyűjtési módszer miatt "a meglehetősen nagy számban levő csak köznyelvi szavakat" (8. l.) meghagyta szótárának anyagában, mégis azt állapíthatjuk meg, hogy a Kiskánizsai Szótár bővelkedik természetesen tájszavakban is (pl. *agyoncsápol* '〈növényt〉 összevissza zúz', *hudica* 'hosszú, vesszőből font halászó eszköz', *kondorkendő* 'bolyhos kendő', *lőnek* 'lefelé', *papirgdl* 'elmaradt szőlőfürtöket> keresgél', *tóka* l. 'pocsolya' 2. 'vízgyűjtő gödör <szőlőhegyen>', stb., stb.). Két tájszó (az *elkorhasodik* és az *enyőjtároz*) minősítéséhez azonban azt a megjegyzést kell tennem, hogy szükséges lett volna ezeknek a jelentését is megadni, nem pedig az *elkorhasodik*, illetőleg *enyőjtároz* igék köznyelvi jelentésére hivatkozni, ezek ugyanis nem tartoznak a köznyelvi elemek közé (vö. ÉKsz.). Persze úgy van az ember vele, hogy az általa jól ismert nyelvjárás bizonyos szavait, kifejezéseit — főképpen azokat, amelyek a regionális köznyelviség szintjére emelkedtek — köznyelvinek érzi.

A szótárban nagyon sok rajzot talál az olvasó. Ezeknek mindegyike pontos, szemléletes, s minden néprajzi leírásnál beszédesebben vall egy-egy tárgy méreteiről, formájáról, gondolom, a néprajzosok nem kis örömeire és megelégedésére is szolgálva. A sok szép rajz közül ilyen pl. az *eke és részei* (65. l.), a *hordó részei* (114. l.), a *szijókécs és szijószék* (239. l.).

Befejezésül örömmel állapítom meg, hogy MARKÓ IMRE LEHEL Kiskánizsai Szótárával nyelvtudományunk — ezen belül elsősorban a magyar nyelvjáráskutatás — újabb, becses értékű és elévülhetetlen érdemű munkával gyarapodott. Ezért mindennek-előtt a szerzőt illeti elismerés, de dicséret illeti mindazokat, akik ebben a munkájában segítettek, ösztönözték, s nem utolsósorban Nagykanizsa városának Tanácsát, amely a kiadást támogatta. Örömmel írom le — amint az sokan tudjuk —: Tala megye az effajta segítőkészségnek, tudománypártoló tevékenységnek már nemegyszer tanúbizonyságát adta. A szótár tetszetős formájú megjelentetése az Akadémiai Kiadó munkáját dicséri.

Szabó József

W. STEINITZ: OSTJAKOLOGISCHE ARBEITEN. BAND IV.
BEITRÄGE ZUR SPRACHWISSENSCHAFT UND ETHNOGRAPHIE.

Akadémiai Kiadó, Budapest, 1980 — XVI + 498 l.

Fontos, nagy hiányt pótló munkára vállalkoztak azok a magyar és NDK-beli nyelvészek, akik sajtó alá rendezik W. STEINITZnek, az 1967-ben elhunyt kiváló finnugor nyelvésznek és néprajzkutatónak az osztják tárgyú írásait. Az írások négy kötetben jelennek meg az Akadémiai Kiadó, az Akademie-Verlag (Berlin) és a Mouton közös kiadásában.

Az I. és II. kötet az Ostjakische Volksdichtung und Erzählungen aus zwei Dialekten új kiadását tartalmazzák, azaz a lényeges bővítéssel, hogy a Šerkaľi szövegek kommentárjai most először jelennek meg.

A III. — később megjelenő — kötet eddig még nem publikált szövegeket tartalmaz majd. A IV. kötet Steinitz kisebb dolgozatait foglalja magában tematikusan csoportosítva, legnagyobb részét olyan írásokat, amelyek ma már szinte teljesen beszerezhetetlenek.

Az előszóban Ewald Lang leírja a kötet válogatásának, összeállításának a szempontjait. Méltatja Steinitz életművének gazdagságát, sokoldalúságát. Idézetekkel támasztja alá azt a véleményét, hogy Steinitz életműve három vezérmotívumra épül: 1. a lelkesedés Finnország és a finnugor népek nyelve és kultúrája iránt; 2. az osztjakság iránti érdeklődése; 3. a néprajzhoz, különösen a népköltészethez való vonzódása.

A kötet három fő részre tagolódik. A legnagyobb teret (1-390 l.) a "Beiträge zur Sprachwissenschaft und Ethnographie" című rész foglalja el. Ebben a részben a dolgozatok nagy többsége, mintegy 20 írás az osztják nyelv (vagy a két obi-ugor nyelv) különböző kérdéseit tárgyalja. A néprajzi tanulmányok száma öt. Bekerült a kötetbe egy-két általános finnugor nyelvészeti, ill. néprajzi kérdéseket vizsgáló dolgozat is. Ezek közül két fontos tanulmányra szeretném felhívni a figyelmet: Geschichte des finnisch-ugrischen Konsonantismus (117-141 l.) és Das System der finnisch-ugrischen Verwandtschaftstermini (354-379 l.). Az írások legnagyobb része nehezen vagy alig beszerezhető kiadványokban jelent meg először, így újbóli közlésük indokolt. Néhány tanulmány azonban közismert szakfolyóiratokban (NyK, ALH, UAJb) láttatott először napvilágot, ezeket talán mellőzni lehetett volna. Valamennyi újra közölt dolgozat bibliográfiai adatai megtalálhatók a könyv második részében levő Steinitz-bibliográfiában, az utalások azonban több esetben pontatlanok. Így a 331. lapon nem a 371., hanem a 382., a 334. lapon nem a 372., hanem a 370., a 354. lapon pedig nem a 382., hanem

a 385. bibliográfiai tételre kellene utalni.

A könyv második része vegyes tartalmú (391-460. l.). A legnagyobb teret Steinitz azon följegyzéseinek a kivonatos közzététele foglalja el, amelyeket osztják tanulmányútján készített (1935. július-október). A följegyzések eddig publikálatlanok voltak. A napló az osztjások mindennapi életének számos részletét leírja, néprajzi megfigyeléseket is tartalmaz. Arról is képet ad, hogy milyen is volt egy emberöltővel ezelőtt a "fieldwork". Steinitz expedíciója is azt példázza, hogy a filológia nemcsak könyvek és cédulák közötti munkából áll, hanem a nehéz, önfeláldozást igénylő helyszíni gyűjtésből is. A naplójegyzetekhez több melléklet csatlakozik, többek között a helynevek jegyzéke, 22 fénykép, 3 térkép.

A függelék (461-498 l.) tartalmazza Steinitz teljes bibliográfiáját, a hagyatékában maradt anyaggyűjtések jegyzékét, valamint tanítványainak azon munkáit, amelyek Steinitz inspirációjának hatására készültek.

A Steinitz-sorozat kiadásával a három kiadó nagy szolgálatot tett nemcsak az osztjaskológiának, hanem általában a finnugor nyelv- és néprajztudománynak is.

Köszönet érte.

Mikola Tibor

CONGRESSUS QUARTUS INTERNATIONALIS FENNO-UGRISTARUM
BUDAPESTINI HABITUS

Pars II, Budapest 1980, 259 l. - Pars III,
Budapest 1981, 452 l. - Pars IV, Budapest 1981, 240 l.

Hosszú szünet után végre megjelent az 1975. évi budapesti finnugor kongresszus anyagának II-IV. kötete. Az I. kötet, amely a IV. Nemzetközi Finnugor Kongresszus 11 főelőadását tartalmazza, még a kongresszus előtt, 1975-ben megjelent. Reméljük, a még kiadásra váró további három kötet is rövidesen az olvasók kezébe kerül.

A II. kötet a plenáris ülések és a szekcióülések anyagát tartalmazza: a hozzászólásokat és az előadó válaszát.

LAKÓ GYÖRGY "Mittel und Wege in den finnisch-ugrischen Wissenschaften" című plenáris ülésen megvitatott referátumához heten szóltak hozzá. A vita megítélésében egyetértek a kongresszusról beszámoló A. D. KYLSTRÁVAL (UAJb. 48, 258-262),

akiegyebek mellett a következőket írta (258-259 l.) "Dieser Nachmittag erfüllte nicht ganz die geweckten Erwartungen... Ferner sollten wissenschaftliche Fehden mit wissenschaftlichen Waffen ausgetragen werden. Es ist bedauerlich, wenn in einer Argumentation anderes mitschwingt. Eintracht aber herrschte in bezug auf die von Lakó aufgeworfene Frage nach der Wichtigkeit und Dringlichkeit einer Geschichte der finnisch-ugrischen (bzw. uralischen) Sprachwissenschaft... Wenn aber zu einem Thema wie Wege und Methoden anstatt von prinzipiellen Bemerkungen zur Methodik hauptsächlich Zahlen vorgetragen werden, ist das wohl gleichbedeutend mit einer Vernachlässigung des qualitativen Aspekts". — A hozzászólók közül L. HONKO méltatta a finnugrisztika megalapozóinak több tudományszakra kiterjedő, komplex kutatási tevékenységét. L. POSTI egyebek mellett az interferencia kérdését vizsgálja (19-23), BATHORI ISTVÁN a modern nyelvészet értelmezése tekintetében száll vitába LAKÓVAL (25-28). LAKÓ — BATHORI szerint — a modern nyelvtudományban csak egyfajta aránymódosulást lát. Így értelmezi LAKÓ referátumát: "Moderne Linguistik ist gleich ein Verlangen nach mehr Syntax, mehr deskriptiven Studien und entsprechend weniger Lautlehre und Sprachgeschichte." BATHORI a modern nyelvészet lényeges elemeinek tartja 1/ a kompetencia és performancia kérdését, 2/ az univerzálék keresését és 3/ a formális leírásra való törekvést.

A másik plenáris előadás néprajzi témájú volt: K. VILKUNA "Sprachgrenze, ethnische Grenze, kulturelle Grenze". Az előadashoz hét hozzászólás hangzott el. I. SZ. GURVICS és L. N. TEREPTYEVA a Szovjetunióban élő finnugor népeknél megfigyelhető etnikai folyamatokról beszélt (41-44), ERDÉLYI ISTVÁN pedig a honfoglaló magyarság etnikai határainak kérdéséhez szólt hozzá (44-47). GUNDA BÉLA az etnikai csoport (ethnische Gruppe) fogalmát taglalja hozzászólásában (48-51). DÉCSY GYULA a kis nyelvek sorsával foglalkozott (54-55).

A nyelvészeti szekció egyik vitaindító előadását B. A. SZEREBRENNYIKOV tartotta: "Прязык как необходимая модель". TIIT-REIN VIITSO hangsúlyozta a közbeeső alapnyelvek (Proto-Permi stb.) kutatásának a fontosságát, fölveti egy PFU vagy PU *_k fonéma rekonstruálásának lehetőségét, megkér-

dőjelezi a PU -e fő feltételezését, végül rámutat a belső rekonstrukció jelentőségére. M. KORHONEN (64-65) leszögezi, hogy "Es gibt genügend Beweise dafür, dass die rekonstruierte Ursprache ihre konkrete Entsprechung in der geschichtlichen Wirklichkeit hat." Úgy véli, hogy a paleolit korban a magasabb társadalmi szervezettség hiánya miatt nem alakulhattak ki nagyobb nyelvi és etnikai egységek. A társadalmi-kulturális fejlődés magasabb fokon expanzió révén jöttek létre nagyobb nyelvi közösségek. Az urál-altáji, indo-uráli stb. alapnyelvek problémájával kapcsolatban megvizsgálandónak tartja azt a kérdést, adva voltak-e 10-15000 évvel ezelőtt a

kulturális-társadalmi feltételek nagyobb nyelvcsaládok létezéséhez. HONTI LÁSZLÓ (66-67) utal azokra a nehézségekre, amelyek abból adódnak, hogy némely szót 2-3 alakban is rekonstruálni lehet. Rámutat arra, hogy a rekonstrukciókat a nyelvészetén kívül más tudományok is hasznosítani tudják. Felhívja a figyelmet a tipológia jelentőségére a rekonstrukció folyamatában. W. U. WURZEL a kreolnyelvek keletkezésének kérdéséhez szólt hozzá (67-68). G. M. KERT BUBRIH nyomán kétségbe vonja, hogy létezett finnugor alapnyelv (68-69). T. M. GARIPOV nem vonja kétségbe az alapnyelvi rekonstrukció realitásértékét, de az egyes nyelvi ágak (pl. ugor) alapnyelvei helyett helyesebbnek tartja az alapnyelvi masszívum (массив) nyelvjárási zónáiról beszélni (69-70).

Az "Affinität und Interferenz in den Sprachen des nordeurasischen Areals" című szekcióreferátumot A. J. JOKI tartotta. A vitában kilencen vettek részt. R. T. HARMAS kétségbe vonja, hogy 10-15000 évnél régebbi időre vissza lehet-e menni, amikor az uráli nyelvcsalád genetikus kapcsolatait kutatjuk. Meggyőződése, hogy az uráli nyelvészek mind ez ideig nagyon kevésbé hasznosították az univerzálékutatások eredményeit. Nagyon érdekes gondolatokat fejt ki a nyelvi jelenségek, szabályok diffúziójával kapcsolatban (loan type, loan rules - 78-80). K. BERGSLAND rámutat arra, hogy a prehistorikus kapcsolatok kérdéseit is nyelvi és szociális tényekre támaszkodva kell vizsgálni (83-84). RÉDEI KÁROLY a Volga-Káma-vidék areális jelenségeiről szól (85-87). H. KATZ az area és az affinitás fogalmát vizsgálja (88-90). RÓNA-TAS ANDRÁS az urál-altáji genetikus rokonság és az areális nyelvészet néhány problémájával kapcsolatban vet föl kérdéseket és foglalja össze saját álláspontját (90-91). H. SPITZBARDT "Universalien oder Affinitäten in natürlichen Sprachen" címmel mondta el korreferátumát (91-93).

A harmadik nyelvészeti szekció főelőadását W. SCHLACHTER tartotta "Das Verb und seine Satzlehre" címmel. Az előadáshoz hatan szóltak hozzá. P. SIRO (104-105) és BÁTHORI ISTVÁN (106-107) ellentétes nézetet képvisel az előadás időszerűségét illetően. SIRO szerint az előadás nem következetes és nem is időszerű, nem veszi figyelembe a modern nyelvtudomány eredményeit. BÁTHORI szerint viszont - ha nem akadunk fenn az előadásban használt terminológián - SCHLACHTERT úgy tekintjük, mint a modern szemantikai áramlatok hívét. VÉRTES EDIT az osztják kongruenciáról beszélt (108-110). KÁROLY SÁNDOR "Die Nebenfunktion und Stilistik der Verbformen im Ungarischen" címmel tartott korreferátumot (97-101). DEZSŐ LÁSZLÓ az vizsgálta, miként tükrözi a valóságot a főnév és az ige kategóriája (101-104).

A korlátozott terjedelem miatt a két plenáris ülés és a nyelvészeti szekcióülések vitaanyagáról is csak nagyon röviden írhattam, a többi szekcióról kénytelen vagyok még vázlatosabban beszámolni, elsősorban az általános kérdésekre, illetve az ugor nyelvekre és népekre koncentrálva.

A néprajzi szekcióban három főreferátum hangzott el. BODROGI TIBOR "Die Gesellschaftsorganisation der finnisch-ugrischen Völker" című előadásához négyen szóltak hozzá. MORVAY JUDIT a magyar parasztság körében használatos rokonsági terminológia egyes problémáiról (113-115), Z. P. SZOKOLOVA pedig az obi-ugorok társadalmi szervezetéről beszélt (116-117).

S. V. IVANOV a finnugor népek hagyományos művészetéről tartott vitaindító előadást. Az öt hozzászólás közül kettőt említék meg: L. SZ. GRIBOVA az urálvidéki finnugorok népművészetének hagyományos formáiról szólt, a formák geneziséét vizsgálta (133-138), V. I. MOSCSINSZKAJA pedig az urálvidéki és nyugat-szibériai zoomorf diszítőelemekről beszélt (139-148).

A finnugor összehasonlító népzene kutatás volt a tárgya SZOMJAS-SCHIFFERT referátumának. A témához ötten szóltak hozzá. VIKÁR L. a volga-vidéki finnugor és török népek között BERECSKI GÁBORral közösen végzett kutatásairól beszélt (157-160). I. I. ZEMECOVSKIJ hozzászólásának a "Ритмическая пульсация как этнический признак" címet adta. INGRID RÜÜTEL az összehasonlító népzene kutatás lehetőségeit, legfontosabb módszertani követelményeit tekinti át, majd vót népi dallamok tipologizálására tesz kísérletet (163-166).

A régészeti-történeti-embertani szekcióban három főreferátum hangzott el. L. JA. KRIZSEVSZKAJA az uráli kultúrák kései kőkorbéli déli kapcsolatait vizsgálja referátumában. Az előadáshoz négyen szóltak hozzá.

A. P. SZMIRNOV előadásának témája a termelő gazdálkodás kialakulása a finnugoroknál. A négy hozzászólás közül megemlítem FODOR ISTVÁNt, aki a régi ugorok gazdaságáról beszélt (183-185).

A legnagyobb vita LÁSZLÓ GYULA előadását követte ("Die ungarische Landnahme und ihre Vorereignisse"): tizenhárman szóltak hozzá. R. G. KUZEJEV és T. M. GARIPOV "Magna Hungaria"-ról és a régi Baskíriáról beszélt (197-201). DIENES ISTVÁN a honfoglaló magyarok világfáját elemzi (202-207). M. RUSU hozzászólásának a címe "La population autochtone et les Hongrois sur la territoire de la Transylvanie aux IXe-XIe siècles (207-218). JE. A. HALIKOVA a honfoglalás előtti magyarság kelet-európai nyomairól beszélt (220-221). RÓNA-TAS ANDRÁS rámutat LÁSZLÓ GYULA kettős honfoglalás elméletének néhány vitatható pontjára (224-226). FODOR ISTVÁN "К вопросу об этнической интерпретации большепетинского могильника" címmel mondta el korreferátumát (228-232). V. F. GENING hozzászólása két részből tevődött össze: 1. "Об этнической принадлежности памятников кушнаренковского типа и их связях с Великой Венгрией", 2. О происхождении "венгров Арпада" (232-236).

Az irodalmi szekcióban két főreferátumot vitattak meg. KÖPECZI BÉLA az irodalomtudomány helyét vizsgálja a finnugrisztikában. Az előadáshoz hárman szóltak hozzá. VAJDA GYÖRGY

MIHÁLY sürgette a finnugor népek irodalmának alaposabb megismertetését (244-245). R. ROSENBERG az irodalmi komparativisztika és a tipológia lehetőségeit veszi számba (246-252).

JEAN-LUC MOREAU főreferátuma azt elemzi, milyen szerepet játszik a folklór a finnugor népek irodalmában. Az előadáshoz hárman szoltak hozzá.

A kongresszusi kiadvány III. kötete az egyéb nyelvészeti előadásokat tartalmazza: a szekcióülések anyagát és a fakultatív előadásokat. A közel 80 előadást nincs módomban referálni, itt is csak az általánosabb témájú, ill. az ugor nyelveket tárgyaló dolgozatokra utalok röviden.

Az első rész a dialektológia módszertani kérdéseit tárgyaló előadásokat tartalmazza (9 előadás). P. N. LIZANYEC az ukrán-magyar kapcsolatok nyelvföldrajzi aspektusáról beszélt (18-23). TEMESI MIHÁLY előadásának a címe "Ortsnamenforschung und Sprachgeographie" (34-39). DEME LÁSZLÓ a nyelvatlaszok típusait jellemzi (40-42). KISS JENŐ a nyelvjárási monográfiák és a nyelvszociológiai aspektusok viszonyát vizsgálja (50-52).

A második rész előadásai az ősmagyar nyelv kialakulásával foglalkoznak. G. GANSCHOW az ugor névszók felépítését vizsgálja (55-63). DÉCSY GYULA a magyar nyelv genetikuss és areális jellemzőiről beszélt (64-69). KORENCHY ÉVA az ugor egység felbomlása idején fennálló iráni kapcsolatokat elemzi (70-76). SZABÓ GÉZA az ősmagyar helyhatározókat tárgyalja (77-82).

A harmadik rész előadásai a gépi módszerek alkalmazásának lehetőségeit vizsgálják (7 előadás). Az előadások közül megemlítem P. SAUKKONENÉt, aki a stilisztikai kutatásokban érvényesíthető statisztikai szempontokról beszélt (97-102).

A negyedik rész a finnugor irodalmi nyelvek kialakulását tárgyaló előadásokat tartalmazza. Két magyar nyelvész előadása hangzott el ebben a szekcióban. SZATHMÁRI ISTVÁN a magyar irodalmi nyelv kifejlődéséről és megszilárdulásáról beszélt (157-162), SEBESTYÉN ÁRPÁD pedig a nyelvtanirodalomnak az irodalmi nyelv alakulására gyakorolt hatását vizsgálta (169-174). A. P. FEOKTYISZTOV a kisebb finnugor népek irodalmi nyelvének kifejlődésében mutatott ki sajátos vonásokat (175-180).

A fonetikai-fonológiai szekcióban nyolc előadás hangzott el. J. BANCZEROWSKI az uráli magánhangzó-váltakozásokat vizsgálja (195-201). NYIRKOS ISTVÁN az inetimologikus hangok jelentkezését vizsgálja a magyarban és a rokon nyelvekben (212-228). A. SOVIJÄRVI sok mérési eredményt tartalmazó írásának a címe: "Results of the Spectographic Analysis of Alveolo-Palatalals in Hungarian" (229-238).

A morfológiai szekcióban 14 előadást tartottak. SZ. BAKRÓ-NAGY MARIANNE 17 alapnyelvre rekonstruált, azonos vagy hasonló jelentésű szópárt, ill. szóhármast elemez morfológiai és szemantikai szempontból (257-265). B. COMRIE az uráli nyelvek tárgyjelölését vizsgálja (266-269). M. V. MOSZIN a finnugor

eredetű képzett és képző nélküli szavak tőalakjait vizsgálja több nyelvben (305-308), CIGANKIN pedig a tövégi magánhangzók sorsával foglalkozik (308-311). Három előadás magyar témájú. KIEFER FERENC a magyar melléknevek szemantikai osztályozásának egy lehetséges módjáról beszélt (275-286). LÉVAY BÉLA az alanyi és a tárgyas ragozás problémáit tárgyalja "A new Approach and a Model of the Indefinite and Definite Conjugation in Hungarian" című előadásában (296-301). A jereváni A. JE. SZARKISZJAN a magyar igeekötőkről beszélt (314-316).

A szintakszis kérdéseiről mindössze öt előadás hangzott el, közöttük egy magyar és egy vogul témájú. J. PERROT a hangsúly és a predikatív szintagma problémáiról beszélt a magyarban (334-338), JE. I. ROMBANGYEJEVA pedig a logikai hangsúly funkcióit vizsgálta a vogulban (339-341).

A lexikológiai szekcióban is öten tartottak előadást. Mivel — mint fentebb utaltunk rá — terjedelmi okokból csak az általánosabb kérdésekkel, ill. az ugor nyelvekkel foglalkozó előadásokra van módunk kitérni, itt csak A. MOLNÁR FERENC előadását említjük meg, amely a finnugor etimológiai kutatások szemantikai problémáit tárgyalta (350-353).

A kötetet a legnépesebb szekció előadásai zárják, amelyek a nyelvi kontaktusok kérdéseit taglalják. Összesen 17 előadás hangzott el. V. D. BONDALETOV az orosz argóban található finnugor jövevényszavakról beszélt (Финно-угорские заимствования в русских профессиональных арго, 369-372). ERDŐDI JÓZSEF az eurázsiai térség nyelvi kontaktusaival foglalkozott (377-382). K. KONT az észak-eurázsiai areál névmástöveinek sajátosságairól beszélt (398-401). A. M. ROT előadásának tárgya az észak-eurázsiai nyelvi areál strukturális tipológiájának a problematikája és a szemantikai interferencia volt (427-436). D. CREISSELS (Grenoble) a magyar birtokos szerkezetek tipológiai jellemzésével foglalkozott (373-376). G. I. MELIKA a magyar-ukrán nyelvi kölcsönhatások néhány kérdését vizsgálta (409-413). PENAVIN OLGA a szlavóniai nyelvjárás alapján mutatja be a szerb-horvát nyelv hatását a magyarra (417-422).

A IV. kötet a néprajzi előadásokat tartalmazza. Az előadások három szekcióban kerültek sorra: 1. A finnugor népek népköltészetének műfajstruktúrái, 2. A népszokások társadalmi funkciói a finnugor népek körében, 3. Differenciálódás és integráció a finnugor népek anyagi kultúrájában. Az összesen 39 előadás így oszlik meg a szekciók között: 1. - 14, 2. - 10, 3. - 15.

Az első szekcióban KRIZA ILDIÓ a népballadák narratív szerkezetével foglalkozik (42-45). FELFÖLDI LÁSZLÓ az obi-ugorok koreográfiai kultúrájának forrásait vizsgálja (87-92).

A magyar témájú előadások száma hat. VOIGT VILMOS a finnugor műfajok nyomait vizsgálja a magyar folklórban (The Finno-Ugric Genre System in Hungarian Folk Literature, 11-16). KATONA IMRE előadásának címe: Die Gattungsstrukturen der ungarischen Volkslyrik (33-34). KOVÁCS ÁGNES a népmesei szövegek ritmusának problémáiról adott elő (35-41). ERDÉSZ SÁNDOR a magyar népmesék finnugor vonatkozásait vizsgálta (46-57). OLSVAI IMRE a magyar népzene egyik fő rétegének rokon népi kapcsolatairól beszélt (58-77). S. REYNOLDS (USA) "Remarks on the Question of Hungarian Influence on the Carpatho-Ruthenian-Byzantine-Slavonic Chant" címmel tartott előadást.

A második szekcióban J. PENTIKÄINEN előadása az első: "On the Typology of the Supernatural Experiences" (101-115). ANNA-LEENA KUUSI a sámánavatás ceremóniáit vizsgálta (The Status Sequence of the Shaman Initiation, 116-121). CZIGÁNY LORÁNT (London) a sámánisztikus hagyományok és a hallucinogén anyagok használata közötti kapcsolat néhány aspektusát taglalja (123-128). HOPPÁL MIHÁLY "Belief-system, Wordview and Mythology" címmel tartott előadást (129-133). U. KÖHALMI KATALIN a vogul medveünnep szibériai hátterét elemzi (134-148).

A harmadik szekció KODOLÁNYI JÁNOS "Die Rentierzucht in Nordeurasien" című előadásával kezdődik (173-176). K. KOVÁCS LÁSZLÓ az ugorok lovaskultúrájáról beszélt (177-184). Az előadások jelentős hányada magyar témájú. TAKÁCS LAJOS "Okkupationszeichen und Okkupationsmethoden der Rodungsfelder" címmel tartott előadást (189-192). BALASSA IVÁN a mocsaras területek hasznosításának néhány vonását írja le (Einige Züge der ungarischen Moorwirtschaft, 193-197). Hasonló témájú ANDRÁSFALVY BERTALAN előadása: "Über die traditionelle Wassernutzung und Fischerei in den Überschwemmungsgebieten der Donau (200-203). KRESZ MÁRIA a magyar szücsornamentikát tárgyalja (228-231). FILEP ANTAL a későközépkori lakáskultúrát vizsgálja a szociális háttér figyelembevételével (237-240).

A most ismertetett három kötet gazdag, értékes tartalmából talán ez a nagyon vázlatos áttekintés is adott némi ízelítőt. Érdeklődéssel várjuk a még hátralevő három kötet megjelenését.

Mikola Tibor